

Třeba prasečí chlívěk, ale sovětský

Jako strhující román a jako nejuvstíznější sociologická studie se čte kniha Světlany Alexijevičové *Doba z druhé ruky – Konec rudého člověka*.

JIRÍ PEŇÁS

Ruská duše je, jak známo, záhadná. Myslí se tím, že jí nikdo vnější nemůže rozumět, že je nutné na ni brát zvláštní ohled a že její cena je právě v její záhadnosti. Kniha *Doba z druhé ruky – Konec rudého člověka* tento mýtus, nebo spíš pohodlnou představu, rozbíjí: ruská duše není záhadná, ruská duše je zničená, nemocná a strašně poškozená. Nejstrašnější na její nemoci je představa, že tato nemoc je hodnotou, významáním, ba dokonce ukazatelem, jímž by se měl řídit svět. Svět, který ruské duši nerozumí, nechápe ji, křivdí jí – a málo se jí bojí.

Svobodně o nesvobodě

Kniha je sestavena z rozhovorů, vypovědí a zpovědí desítek lidí, kteří se narodili v Sovětském svazu, zažili jeho poslední roky, jeho rozpad, pak jeho posmrtný život. Alexijevičová, která sbírala materiál dvacet let, mluvila s lidmi starými i středního věku, s lidmi, kte-

Běloruska, ne homo sovieticus. Knihy Světlany Alexijevičové (nár. 1948) byly přeloženy do 22 jazyků. Doma jsou na indexu. FOTO NORSKSAKPROSAFESTIVAL.NO

Svobodné o nesvobodě

Kniha je sestavena z rozhovorů, vypovědí a zpovědí desítek lidí, kteří se narodili v Sovětském svazu, zažili jeho poslední roky, jeho rozpad, pak jeho posmrtný život. Alexijevičová, která sbírala materiál dvacet let, mluvila s lidmi starými i středního věku, s lidmi, kteří režim obdivovali i jej nenáviděli – a nyní ho často obdivují. Mluvila s chudáky i s lidmi (nyní) bohatými, s těmi, kdo byli nějak zapojení, i s těmi, kdo byli zcela pasivní, prostě jen žili a dějiny šly kolem nich – těch byla jistě absolutní většina, jen jimi však knihu zaplnit nelze.

Slovo dostane v závěru knihy také několik mladých lidí, kteří se narodili již po rozpadu, ale právě v posledních letech (cca od roku 2010) jsou konfrontováni s evidentní snahou o rekonstrukci bývalé říše: ve velkém u Putina, v malém u Lukašenka. Z celku knihy zřetelně vyplývá, že tato mocenská snaha naplnit mrtvolu komunistického impéria novým životem, má původ právě v té sovětské chorobě a je jejím pokračováním. Lidem se stýská po sovětské (ne) moci, touží po ní, bylo jim v ní nejlépe: „Klidně budu žít v prasečím chlívku, jenom tam musí být sovětské zřízení.“ Čas tam neplynul, ale jaksi stál, umrtven ve své morbidní nehybnosti, v níž je „ruské duši“, tedy sovětizované duši, nejlépe. A v ní přitom nejvíc churaví.

Je to krutá kniha a její v podstatě pochmurné vyznění lze těžko vyvrátit. Lidé, se kterými Alexijevičová mluví, mluví svobodně a velmi přesvědčivě o své touze po nesvobodě.

Rozsáhlá kniha má dvě části.

Běloruska, ne homo sovieticus. Knihy Světlany Alexijevičové (nar. 1948) byly přeloženy do 22 jazyků. Doma jsou na indexu.

FOTO NORSSAKPROSAFESTIVAL.NO

Útěcha apokalypsou a Půvab prázdnoty.

„Útěcha apokalypsou“, to je rekonstrukce mentální výbavy člověka sovětského (homo sovieticus). „Půvab prázdnoty“ je vnitřní analýza člověka postsovětského. Mezi těmi lidskými stavy nevede příkrá hranice. Perestrojka a Jelcinova éra jsou samozřejmě ostrým vybočením, které vrcholí zpackaným pučem v srpnu 1991, kdy se chvíli zdá, že liberální demokracie vítězí, ale od poloviny 90. let se opět „sovětismus“ rekonstruuje a znovu seculuje v jakýsi amalgám nostalgie, velkomocenského mýtu, pocitu duchovní nadřazenosti (místo marxismu pravoslaví) a pohrdání materiální stránkou existence. To je, jak si uvědomují sami Rusové, často spíš zástěrkou pro lenost, zaostalost a iracionalitu: „Ruský člověk klidně věnuje poslední košili, protože jinde si ji zase ukradne. Kapitalismus pro něho není. Ruský člověk nechce žít jen tak tak, chce žít pro něco. U nás dřív než na čestného nebo poctivého narazíte na svatého.“

Plazil se před Spojenými státy

Sovětský svaz zanikl, ale většina hlasů, z kterých Alexijevičová svou knihu sestavila, se identifikuje se sovětským člověkem a ztotožnění s tvorem redukov-

ným na jedno z milionů koleček ohromného společného stroje, sovětského impéria, se nebrání. Při všem zjednodušení, protože jednotlivé osudy nelze redukovat, platí pro sovětského člověka, nuceného žít po zániku Sovětského svazu, základní trauma: byli jsme NĚCO a teď nejsme NIC.

To „něco“ bylo velmi reálné a zároveň zcela fiktivní. Třásl se před tím celý svět a zároveň z toho měli jeho obyvatelé, hrdí občané SSSR, jen ten velmi ne-reálný a k čemukoli praktickému nepoužitelný pocit moci, velikosti a jedinečnosti. „Celý život jsem prožila ve víře, že jsme ti nejšťastnější, že jsem se narodila v úžasné a nádherné zemi,“ říká jedna lékařka. A vzpomíná, stejně jako mnoho dalších, na rituální oslavy oné velikosti a štěstí: jaká to byla nádhera, od rána zněla hudba, lidé se oblékli do toho nejhezčího z toho mála, co měli, ale všichni měli stejně, tak to nikomu nevadilo, a vyšli ven, do krásného jarního nebo říjnového jitra, všichni pochodovali a volali: Věčná sláva!

Jaká to byla nádhera! Dokonce i pro ty, které ten samý systém týral a mučil. I vypovědi vězňů gulagu a pronásledovaných obsahují nostalgii po tomto pocitu výjimečnosti. Chvilkové nadechnutí svobody za Gorbačova a pak za Jelcina nemohlo přemoci tuto touhu po

rozpuštění se v univerzu mocného impéria. Hodnota svobody, natož demokracie, natož té západního stříhu, nikdy nebyla v ruské společnosti tak velká, aby ji byla za tuto ideu ochotna a schopna nahradit. V tom je jádro ruské a postsovětské tragédie.

Byl to přítom svět samozřejmě nesmírně chudý a nevykonný, neschopný zajistit základní hygienické potřeby, vyrobit primitivní předměty, zásobit obyvatelstvo něčím víc než jedním druhem smrdutého salámu a březovou vodou (vzpomínky na ni se pravidelně opakují, skutečně to bylo to jediné, co sovětské obchody zaručeně měly). O tom všem jaksi ti lidé vědí a připouštějí to.

Ale tato mizérie, dodávají hned, měla svůj důvod a historickou a (pseudo)náboženskou výmluvu. Bylo to jednak neustále prodlužované dědictví po tom nejheroičtějším a nejtragičtějším výkonu sovětského člověka, tedy vítězství ve druhé světové válce. To bylo sice krutě vykoupeno násobkem obětí poražené strany, ale těm přeživším přineslo nadosmrtní pocit podílníků na největší události dějin. Výsledkem však nebyla ani náhodou lepší, tedy materiálně a duchovně bohatší, úroveň života, ten byl naopak při náhodných konfrontacích s tím, jak si žijí poražení, jen a jen zdrojem zahanbení. Přiná-

šel pocit, že svět, tedy nikoli sovětská moc, jim cosi dluží, přičemž splácení tohoto dluhu si budou vybírat oni. Podoba platby má být permanentní kombinace vděčnosti a strachu – však jsme to zažili. Výběr platby zaručuje však jen velikost a strach, který je schopen budít. Velikost Sovětského svazu byla v hrůze, kterou byl schopen nahánět.

Perverze života v Sovětském svazu spočívala v tom, že jeho obyvatelé si tohoto strachu cenili více než kvalitního osobního života, a hluboce je tedy zasáhlo, když vymizel. Byla to zrada, kterou většína Gorbačovovi neodpustila. „Plazil se před Spojenými státy,“ zazní v knize mnohokrát s velkou upřímností. Svět si oddechl, ale sovětská lidí byli zahanbeni. Vyhrali přece válku, měli atomové zbraně a teď jim to nebylo nic platné. Salám a coca-cola porazily mocnost s atomovými zbraněmi, jak říká v knize nejezen dědic sovětské nostalgie. K čemu jsou mu plné obchody, když se ho svět nebojí. – Lze chápat, že Putinův úspěch čerpá z toho dosti děsivého nároku, který má podporu v hlubinách oné ruské duše.

**Světlana Alexijevičová:
Doba z druhé ruky.**

Přeložila Pavla Bošková. Vydal Pistorius & Olšanská. 493 stran.